

Шевченків світ

Сергій Білокінь

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ ПРАЦІ ФЕДОРА ЕРНСТА

Пам'яті замордованих шевченкознавців

Німець з роду, Федір Людвігович Ернст¹ усе життя віддав глибинному студіюванню українського мистецтва й культури. За свою пристрась і відданість він заплатив найвищу ціну. 1914 року його було заарештовано вперше — як німецького підданого, хоча ще перед тим він подавав прохання про перехід у російське підданство. Юнака було заслано тоді до Сибіру, де він пробув до Лютневої революції. Вдруге Ернста ув'язнили більшовики, і сталося це 1933 року. Він опинився на Біломор-Балтійському каналі, станція Ведмежа гора. 1941 року, на початку Другої світової війни, його “узали” втретє — вже в Уфі. Тюремники понад рік мордували його. 28 жовтня 1942 р. Ернста розстріляли. Значно пізніше його вдова Тамара Львівна Байкова підсумувала: “Від Німеччини як від батьківщини він відмовився, а Батьківщина, яку він вважав єдино справжньою, — відмовилась від нього”.

Зацікавлення Ернста Шевченком простежуються, починаючи з його студентських років. Навчаючись у Київському університеті, Федір Ернст узяв участь у виступах київського студентства проти заборони Шевченківського ювілею².

У грудні 1923 р. Ф.Ернста було обрано завідувачем Художнього відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка³ (у роки Визвольних змагань — Національного). Схильний до проблем джерелознавства й історіографії, він видрукував статтю про те, як збиралися в цьому музеї Шевченкові малярські твори⁴. Творчість свого патрона дослідник репрезентував на двох великих виставках — “Український портрет” (1925) і “Тарас Шевченко на тлі його доби” (1927).

До виставки українського портрета Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г.Шевченка видав ошатний аматорський каталог, який увійшов до золотого фонду тодішнього бібліофілства. Протягом сорока років це видання вірно служило людям, найповніше на той час розкриваючи цю тему. Впорядкували каталог Данило Щербаківський (до кінця XVIII ст.)

¹ Див.: Білокінь С. Федір Ернст і Київ // Наука і культура: Україна. — Вип. 22. — К., 1988. — С. 506–511; Його ж. Федір Ернст // Сучасність. — Мюнхен, 1990. — Лип.-серп. — Ч. 7–8. — С. 86–98; Нестуля О. Україна стала його долею // Репресоване краєзнавство. — К., 1991. — С. 101–113; Білокінь С. Щоденник Федора Ернста про діяльність Госторгу та пограбування українських музеїв // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. — Ч. 8–9. Част. 2. — К., 2002. — С. 35–53 (= Збірка наукових праць на пошану [...] Ярослава Івановича Дзири).

² ІМФЕ. — Ф. 13–1. — Од. зб. 2. — Арк. 18 зв.

³ Там само. — Арк. 19 зв.

⁴ Див.: Ернст Ф. Як збиралися малярські твори Шевченкові у Всеукраїнським Історичним музеї ім. Шевченка // Життя й революція. — 1929. — Берез. — Кн. III. — С. 122–130: ід. Праця вважалася за видання Київської філії Інституту Т.Шевченка (Звіт про науково-дослідчу роботу Київської філії. — С. 28). Ф.Ернст прочитав її 15 березня 1929 р. на об'єднаному засіданні кафедри мистецтвознавства й Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка (V Всеукраїнському історичному музеї ім. Шевченка [Рубр.: Літ. хроніка] // Літ. газета. — 1929. — № 7 (49). — С. 7; Щепотьєва Марія Олександрівна (1893–1974). Науково-дослідча кафедра мистецтвознавства в Києві в 1928–29 акад. р. // Хроніка археології та мистецтва. — 1930. — Ч. 2. — С. 88; Прилюдні засідання Всеукраїнського Історичного музею ім. Шевченка у Києві // Там само. — С. 89).

і Федір Ернст (від кінця XVIII ст. до наших днів)⁵. На виставку 1925 р. Ернст зібрав 24 Шевченкові твори (№№ 149—172). Вони експонувались у другому залі разом із меблями кінця XVIII ст. — першої пол. XIX ст. і мармуровим скульптурним портретом невідомої⁶. У статті вчений виклав найголовніше: “Над усією цією добою здійснюється постать Карла Брюлова. Справжній кумір тодішньої молоді, Брюлов через своїх численних учнів-українців зробив великий вплив і на наше малювання. Учнями Брюлова були Мокрицький, Безперчий, Гаранович, Борисполець т.ін. Серед них на першому місці стоїть Ш е в ч е н к о.

Не дивлячись на досить численну літературу про Шевченка як маляра й велику розповсюдженість репродукцій з його малярських творів — широка публіка часто не зовсім певна щодо великої вартості його художніх творів, гадає, що тільки літературно-громадський інтерес до Кобзаря змусив так само уважно поставитись до Шевченкових малюнків. Безпосередня знайомість із оригіналами ці сумніви цілком і слушно одкидає, і в цій галузі наша виставка дає чималий матеріал. Двадцять чотири портрети, Шевченковою рукою писані, наочно доводять, що Тарас був художником не “між иншим”, у межичассі своєї літературної творчості, а першорядним майстром, віртуозом в орудуванні і акварелею, й олією, й вугілем, і олівцем. Що до офорту, то тут Шевченко, як відомо, не мав собі рівного на цілу Росію, та й не має і досі. Легко простежити й еволюцію Шевченкового майстерства — від раннього, не дуже досконалого акварельного портрету напівголої дівчинки в ліжку — до чудесної сюїти акварельних портретів Катериничів, до чисто-брюловської Кейкуатової; від уже майстернього зарису Закревського в халаті, виконаного під веселу руку вночі — до зарисів вугілем та білилами на сірім папері останнього часу”⁷.

На жаль, в умовах тоталітарного режиму професійно виконана праця з історії українського портрета сподобалась далеко не всім. Навіть така, здавалося б, тільки фактографічна робота, як каталог, дала привід більшовицьким політиканам навісити на Щербаківського й Ернста вбивчі ярлики націоналістів. Із програмною доповіддю на першому пленумі Оргбюро Спілки радянських художників і скульпторів УРСР 27 листопада 1934 р., тобто вже після загибелі Щербаківського й арешту Ернста, виступив Андрій Хвиля, перший заступник наркома освіти Д.Затонського.

Щоб відшукати щось одіозне в каталозі українського портрета, треба було докласти великих зусиль, але по загибелі М.Скрипника Наркомос очолювали люди завзяті. Починаючи свою тему з виїзду до російських столиць найталановитіших українських портретистів (Антон Лосенка, Дмитра Левицького, Володимира Боровиковського й багатьох інших), Федір Ернст писав у каталозі: “Батьківщина, через історичні обставини, не могла вже більше дати потрібного простору, слави й заробітку. Хіба лиш робітники середнього масштабу здебільшого миряться з скромною долею існування по дрібних містах та панських маєтках України, що однині робиться помалу “провінційною”⁸. Захищавши ці безсумнівні й, зрештою, безневинні рядки, Хвиля демагогічно пересмикував: “Дуже цікава справа — прикривати українських панів “середнім масштабом”, “скромною долею існування”! Але нам відомо, що доля українських панів, за тих часів, була далеко не “скромною”, що вони пригнічували трудящі маси, і коли Ф.Ернст робить натяк, підкреслює, що це українські пани дали нам світло культури, дали можливість розвивати українську культуру, то, зрозуміло, це має своє відповідне призначення”⁹.

⁵ Див.: Щербаківський Д. та Ернст Ф. Український портрет: Виставка українського портрету XVII—XX ст. — К., 1925. Обкл. Василя Кричевського-сина. Книжку розпочато друком 23 червня, закінчено — 4 липня 1925 р.

⁶ Див.: Фото. — Там само. — Вклейка після с. 32.

⁷ Щербаківський Д. та Ернст Ф. Український портрет... — С. 32—33.

⁸ Там само. — С. 24. Цит.: Хвиля Андрій Ананійович [Олітер] (1898—1938). Образотворчий фронт // До перебудови образотворчого фронту: Стекограми доповіді й виступів на першому пленумі Оргбюро Спілки радянських художників і скульпторів УСРР 27.XI. — 2.XII. — 33 р. / За ред. Є.Холостенка і М.Шапошнікова. — К., 1934. — С. 15.

⁹ Там само.

Нема чого говорити про абсурдність самого виразу “прикривати ... панів... масштабом”. Зрозуміла річ, за умов радянської влади Ернст такого, як йому інкримінували, не писав. Не в тому суть, що вченого звинувачували без підстав. Найгірше те, що в силу свого соціального становища представники верхніх шарів українського суспільства справді виконували просвітительську місію. Пересмикнуте, некоректно переказане формулювання стало одіозним — що й треба було довести.

У тій самій доповіді з приводу нарбутівського збірника¹⁰ А.Хвиля висловився ще безжалісніше: “Ернст, як бачимо, обмежується словами “видатний громадський діяч”, бо не може ж він прямо написати, що Нарбут — це бувший керівник гетьмансько-петлюрівської академії”¹¹.

Намагаючись відділити одну частину людності від іншої її частини, більшовики на початку 30-их рр. стали на слизький шлях, що призвів до загибелі й багатьох із них самих. В основі нібито класового поділу лежала сегрегація (лат. *segregatio* — відділення), за якої влада відділяла звідома позитивних від звідома негативних, своїх від чужих¹², тих, що перебувають у системі, від позасистемних, прямим продовженням чого стали, природно, репресії. А.Хвиля дозволив собі узагальнити: “Багато з тих людей, що вірно служили гетьманській Україні, й у подальшій роботі, вже за часів радянської влади, заховавши своє обличчя, продовжували шукати зразки для себе в націоналістичному минулому, своїми мистецькими творами намагалися повернути радянське мистецтво назад, до часів гетьманів, Запоріжжя, намагалися у художній формі відповідно впливати на трудящі маси Радянської України”¹³. Така постановка питання ставила під підозру весь народ, конкретніше — всіх, хто за гетьмана перебував на державній службі. Готуючись до арешту директора Центрального історичного музею в Києві, київський журналіст А.Гріншпон у газ. “Комсомолец України” писав: “Хто ж такий [Володимир] Грінченко? Темне минуле в цієї людини: він був при гетьмані волосним писарем [посадовцем, здавалося б, зонайнижчого рангу. — С.Б.]”¹⁴. За кілька місяців, 18 квітня 1938 р., В.Грінченка справді заарештували, але за такими звинуваченнями можна було заарештувати чи не всіх.

Виставка “Тарас Шевченко на тлі його доби” (1927) пройшла без каталога. Це був трагічний рік в історії музею: не витримавши знуцань більшовицького “грядущого хама”, що став для нього жорстокою реальністю, Д.Щербаківський наклав на себе руки¹⁵.

Не можна не згадати, що в 2-ій пол. 20-их рр. активний громадський нерв ще міцніше зв’язав Ернста із шевченківською тематикою. Далеко не останню роль відіграв учений у роботі Всеукраїнського Шевченківського комітету, комітету по впорядкуванню Шевченкової могили, комітету по збудуванню пам’ятника Шевченкові у Харкові.

Разом з Іваном Щітківським та Олександром Дорошкевичем 3 квітня 1927 р. Федір Ернст виступив на засіданні культкомісії місцевкому УАН, зробивши огляд усіх відомих проектів пам’ятника Т.Шевченкові: “В проектах панувала дешева сюжетність, бутафорія, тривіальна емблематична трактовка (рушники, соняшники, дівчата, козаки, кобзарі, навіть

¹⁰ Див.: Білокінь С. Нарбутівський збірник // *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: Матеріали Другої наук.-практ. конф.* (17 квіт. 2003 р.). — Глухів, 2003. — С. 76–85.

¹¹ *До перебудови образотворчого фронту...* — С. 33.

¹² У різних етнокультурних середовищах СРСР цей поділ мав різний характер. К.Штен[н]а писав, що в Середній Азії поділ на “ми” і “вони” був значно складніший, ніж деінде: “Ими” для местного населения были, во-первых, как и до советской власти, все люди, приехавшие “оттуда”, с запада. Но к “ним” примкнули здесь и свои: все, кто, оставив веру и обычаи предков, стали служить новой власти. Контрасты здесь более бросались в глаза, и деление людей на две группы было более явным” (*Штенна К. В плену коммунизма // Новый журнал.* — Кн. LVII. — Нью-Йорк, 1959. — С. 185–186). Пор.: *Николевский С[ергей]. “Мы и они” // Ежемесячник Чрезвычайных комиссий.* — М., 1918. — № 2. — С. 8–10.

¹³ *До перебудови образотворчого фронту...* — С. 14.

¹⁴ *Гріншпон А. Вороги в музеях // Комсомолец України.* — 1937. — 9 верес. — № 207. — С. 3.

¹⁵ Докладніше див.: Білокінь С. “Музей України; Збірка П.Потоцького”: Доба, середовище, загибель. — К., 2002. — С. 113–116.

краєвиди)". Говорячи про напівзакриту виставку проектів у Київському художньому інституті, він зауважив: "Найцікавіший був проект Епштейна (прекрасна композиція, монументальна форма, простота й глибина задуму)"¹⁶. Епштейнів проект згадав він і у пізнішій статті, шкодуючи, що на київській виставці 1929 р. його не було¹⁷.

Кампанія з побудови двох пам'ятників провадилась із демонстративним розмахом. Заносилось на масові арешти у зв'язку зі справою СБУ, а Бюро Шевченківського комітету затвердило кошторис видатків на впорядкування Чернечої гори – 28 750 крб¹⁸. На відкритті меморіального музею на Хрещатицькому завулку було оголошено, що досі не вироблено спільної думки про спосіб упорядкування могили, і все-таки зробили аерофотокінозйомки місцевості, низку топографічних робіт, розпочали меліоративні роботи¹⁹. У Харківському музеї мистецтва за директорства Стефана Таранушенка готувалась виставка проектів, поданих на проект пам'ятника. 7 січня 1928 р. преса повідомила, що вже надійшло 19 проектів й очікували ще низку²⁰. 5 лютого оголосили наслідки конкурсу: Шевченківський комітет не ухвалив жодного проекту, натомість вирішив закупити три кращі проекти: Івана Кавалерідзе й архітектора Пащенка (Харків), Б.Кратка (Київ) та Леонори Блох (Харків) – й оголосити другий конкурс, який мав бути не тільки всесоюзним, а й міжнародним²¹. Повідомлялось, що 1931 р., у день 70-х роковин смерті поета, мав бути відкритий пам'ятник і в Києві проти Інституту народної освіти²². Зрозуміла річ, почалися такі бурхливі події, що було не до того. Київський пам'ятник відкрили щойно 6 березня 1939 р., а відкривали його ті, хто на той час уцілів.

Відповідаючи на анкету Шевченківського комітету щодо пам'ятника на поетовій могилі, Ф.Ернст відзначав: "Отже, ясно, що ми, шануючи пам'ять поета, повинні зберегти те, що подобалося йому, а не пристосовувати всю гору й місцевість відповідно до наших смаків – смаків горожан другої чверти ХХ-го сторіччя. Останнє – було б пам'ятником нам, а не поетові". Він протестував проти "перерізання усієї гори прямими лініями сходів, алеями, боскетами, квадратними площадками тощо" й вітав перенесення подалі готелю. "Треба й далі уникати всього, що загрожує обернути цю гору в повітовий бульвар для міста Канева". Подано й конструктивні пропозиції: "Максимально обережне ставлення до гори-могили – мабуть, чи не єдиної своєю красою в цілому Союзі – збереження сільського характеру місцевості – відповідно до характеру великого поета-селянина, максимально спрощене, але монументальне відзначення могили – ось, мені здається, єдине можливе розрішення великої проблеми"²³.

Справа затяглася. Ф.Ернст увійшов до виставкому, створеного для проведення виставки проектів увічнення пам'яті Т.Шевченка (могила в Каневі та пам'ятник у Києві), організованої 1929 р. при київській філії Інституту Т.Шевченка²⁴. Ця виставка досить повно репрезентувала проекти, створені протягом багатьох років. Ініціатори її сподівалися, що найпильніша увага громадськості допоможе нарешті визначити принципи, за якими

¹⁶ В культуромісії УАН: З приводу пам'ятника Шевченкові // Пролетарська правда. – 1927. – 6 квіт. – № 77. – С. 5.

¹⁷ Ернст Ф. Виставка проектів увічнення пам'яті Т.Г.Шевченка // Пролетарська правда. – 1929. – 16 черв. – № 136. – С. 5: іл.

¹⁸ Див.: Впорядкування Шевченківської могили [Доб. "З літературного життя УСРР" у рубр.: Літ. хроніка] // Літ. газета. – 1928. – 20 серп. – № 16. – С. 6.

¹⁹ Див.: Афонський. Пам'яті Т.Г.Шевченка // Літ. газета. – 1928. – 15 листоп. – № 22. – С. 8.

²⁰ Див.: Літ. газета. – 1928. – 7 січ. – № 1. – С. 5.

²¹ Див.: Наслідки конкурсу проектів пам'ятника Т.Шевченкові [Доб. "З літературного життя УСРР" у рубр.: Літ. хроніка] // Літ. газета. – 1928. – 5 лют. – № 3. – С. 6.

²² Див.: До збудування пам'ятника Шевченкові в Києві [Доб. "З літературного життя УСРР"] // Літ. газета. – 1928. – 25 берез. – № 6. – С. 6.

²³ Ернст Ф. [Відповідь на анкету. В доб.] Який мусить бути пам'ятник на могилі Т.Г.Шевченка: Анкета Шевченківського комітету // Культура і побут. – 1928. – 30 груд. – № 51. – С. 1.

²⁴ Див.: Звіт про науково-дослідчу роботу Київської філії Інституту Т.Шевченка. За 1928/29 академ. рік (з 1/Х – 28 р. / 1/Х – 29 р.). – К., 1930. – С. 26. До виставочного комітету (виставкому, як тоді назали) входили також: І.Врона, Ол.Дорошкевич, Р.Заклинський, В.Кричевський, В.Міяковський, К.Мощенко, Б.Навроцький та І.Щітківський.

реалізація проектів відповіла б своєму призначенню. Для відвідувачів було підготовано анкету; планувалися також диспути на цю тему по всій Україні²⁵.

На відкритті виставки 26 травня 1929 року Ф.Ернст зробив доповідь "Критичний огляд наслідків колишніх конкурсів на збудування пам'ятника Т.Шевченкові"²⁶. Він також дав характеристику експонатам виставки. "Доповідач, — інформувала газета, — підкреслив, що ці проекти здебільшого чужі нашій добі й не характерні для життя й творчості Шевченка. Отже, з суто фахового, художнього погляду ці проекти не розв'язують проблеми увічнення пам'яті Шевченка. Тільки відтепер ця справа стає на твердий шлях"²⁷.

16 червня, коли виставку було закрито, в "Пролетарській правді" з'явилася Ернстова стаття, в якій він найбільш повно й чітко визначив свою позицію у справі пам'ятників. Віддаючи належне активній громадській роботі в передреволюційні роки, коли на київський пам'ятник буквально по копійці зібрано майже 177 тис. крб., Ф.Ернст змушений був сказати, що мистецький рівень проектів (усього понад 150, збереглося до виставки 1929 р. близько 40) був невисоким: "Можна, звичайно, — в залежності від природи, — плакати чи сміятися над цими моделями, — але доводиться визнати, що ці ряди проектів — це парад убогости, кустарництва, глупоти й елементарного нерозуміння законів монументальної скульптури. [...] І хіба ж не характерно, що один із них (він представлений на виставці лише фотографією) — проект найбанальнішого італійця Шіортіно, де ніби п'яна напівлежача постать "малоросса" з шапкою на потилиці репрезентує Шевченка, а під ним — цілий краєвид з тополями, хатами й вербами, парубок з дівчиною цілуються, й з-за спини кобзаря вилізають чийсь чоботи — був ухвалений від комітету (що складався переважно з літераторів, громадських діячів тощо) — до виконання, не дивлячись на гарячі протести М.Ф.Біляшівського й В.Г.Кричевського?"²⁸.

Шукаючи пояснення, чому громадськість виявилась нижча за вимоги, що перед нею постали, Ф.Ернст першу причину знайшов у тому, "що вихований на натуралістичному міщанському мистецтві другої половини XIX віку смак публіки, авторів проектів і членів журі вимагав літературного оповідання, ідеї, віршів — в бронзі; не розумів вимог самого матеріалу й законів монументалізму, й за усіма вербами й тополями — прогледів перше завдання кожного пам'ятника — дати монументальну окрасу міста". Стосовно могили Ф.Ернст назвав правильним думку Наркомосу — "оголошення заповідника, укріплення гори від зсувів, геологічне дослідження, збудування готелю для екскурсантів". У статті 1929 р. Ернст точніше виклав свої думки (порівняно до анкети року 1928): "Замість максимальної обережності, підкреслення природної краси цього місця, яке обрав сам поет, — проекти немилосердно ріжуть схили гори прямими лініями сходів, подібних на бетонові сходи до київського пляжу, розводять банальні бульвари (бульвар — на такій могилі!), споруджують кругленькі, як паштет, кургани. [...]"

Але чи не краще над усе зберегти й підкреслити природню величність, могутню красу цього місця, забравши геть навіть те, що розвела тут, бодай з добрим наміром, але дрібна душа нащадків, — всі ці штакетики, алейки, крамнички, грядки з квіточками, поштові скриньки? Чи не краще було б провести сходи чи дорогу ярком, за горою, так, щоби перед одвідувачем одразу розгорталась картина могили й широкої долини Дніпра? І збільшивши курган, поставити на ньому монументально простий обеліск з лаконічним написом?"²⁹.

Завершено було виставку проектів диспутом, що відбувся 28 червня на спільному засіданні Київської філії Шевченківського комітету й київської філії Інституту Т.Шевченка.

²⁵ За 16 днів виставку відвідало 3000 чоловік, а анкет було зібрано 1000 (*Виставка проектів увічнення пам'яті Шевченка // Пролетарська правда. — 1929. — 16 черв. — № 136. — С. 5.*

²⁶ *Звіт про науково-дослідчу роботу Київської філії...* — С. 29.

²⁷ *Відкриття виставки проектів увічнення пам'яті Шевченка [Доб.: Культурно-мистецька хроніка] // Пролетарська правда. — 1929. — 28 трав. — № 119. — С. 4.*

²⁸ *Пролетарська правда. — 1929. — 16 черв. — № 136. — С. 5: 2 іл.*

²⁹ *Там само. — С. 5.*

Виступили голова Упрнауки Юрій Озерський³⁰, уповноважений Упрнауки в Києві Леонід Левитський, керівничий філії Олександр Дорошкевич та Федір Ернст³¹. Судячи з газетного допису, на цьому диспуті Ернст прочитав свою статтю, опубліковану в "Пролетарській правді".

Діяльність Ф.Ернста була остільки різнобічною, що інколи торкалась культу Шевченка найнесподіванишим чином. Так, на засіданні Ради Всенародної бібліотеки України 17 січня 1928 р. обговорювалась пропозиція придбати Шевченкові рукописи в обмін на старовинну шафу, що належала бібліотеці. У Всенародній бібліотеці не могли зробити антикварно-речознавчої оцінки їхньої ж таки власності. Було ухвалено звернутись до інспектора крайової комісії з охорони пам'яток Ф.Ернста, "щоб з'ясував, оскільки цінну річ з боку історії культури становить згадана шафа"³².

Наприкінці 20-х рр. авторитет Ф.Ернста був уже загально визнаний. Вченого обрали до Комісії малярської творчості Т.Шевченка, заснованої 24 травня 1929 р. при Київській філії Інституту Т.Шевченка. Це — друга, зовсім окрема шевченкознавча структура в Києві, у складі якої не було жодного штатного співробітника філії. Протягом відпускнуго періоду комісія виробила докладний план роботи, що потребував спеціальних коштів (500 крб.). Намічено було зібрати фото Шевченкових офортів, вивчити всі ті місцеві культурні гнізда, де працював Шевченко як маляр, художні впливи на Шевченка (ідея належала, поза сумнівом, Ернстові) і його вплив на інших майстрів тощо.

У розпалі перших арештів у справі СБУ на 1 жовтня комісія мала такий склад: голова — акад. Олекса Новицький³³, члени — проф. Федір Ернст, Василь Кричевський-батько та Володимир Міяковський, секретар — Аделаїда Артюхова³⁴. Міяковського було ув'язнено 21 серпня 1929 р.³⁵, отже наведена в журналі дата (1 жовтня) має швидше формальний характер (взагалі незрозуміло, як його прізвище з'явилося у журналі), доводячи, що реально комісія нічого не встигла зробити.

Усі перелічені вище особи були найзаслуженіші київські шевченкознавці. Ще 1909 р. Комітет львівських українських товариств делегував Кричевського-старшого до Об'єднаного ("Головного") комітету для будови пам'ятника Шевченкові³⁶. Як науковий і мистецький консультант і художник, Василь Кричевський працював над двохсерійним фільмом П.Чардиніна "Тарас Шевченко" (1925—1926), в якому знімався Амвросій Бучма. За проектом Кричевського у 1925—1926 рр. реконструйовано будинок на Хрещатицькому завулку (колишн. Козиному болоті) в Києві, де Шевченко мешкав 1846 р.³⁷. У

³⁰ *Озерський (Земницький) Юрій Іванович* (1896, с.Смяч Новгород-Сіверського пов. Чернігівської губ. — 3 листоп. 1937) — рад. чиновник Син священника. Боротьбист, член КП(б)У (1920—1933). Член Колегії Наркомосу, з груд. 1928 р. — зав. Упрнауки (Управління науковими установами Наркомосвіти), член Колегії Упрнауки. За дорученням ЦК КП(б)У в січні 1928 р. здійснив ревізію ВУАН, внаслідок якої було змінено її керівництво, а Академія стала підлягати владі (Єфремов С. Щоденники. Показчик). Автор праць з проблем педагогіки. Голова ДВОУ. Мешкав у Харкові на Садово-Куликівській, 8, пом. 19. Ув'язнений 23 листоп. 1933 р. Перебував на Соловках. Рішенням судової трійки при колегії ПУ від 26 лют. 1934 р. одержав 10 років ИТА за статтю 54/11 КК УСРР. 9 жовтня 1937 засуджений до розстрілу. Див.: *Архів СБУ*. — № 36546 ФП. — Т.11. — Арк. 196—200; *Білокінь С.* Розстрільний список Соловків // *Літ. Україна*. — 1992. — 23 лип. — № 29. — С. 8; *Остання адреса: До 60-річчя соловецької трагедії* — Т.1. — К., 1997. — С. 42, 185; Т.2. — К., 1998. — С. 180; *Історія Національної Академії Наук України, 1924—1928: Док. і матер.* — К., 1998. — С. 531; 1929—1933. — К., 1998. — С. 62—63.

³¹ Див.: *Про увічнення пам'яті Т.Шевченка* // *Літ. газета*. — 1929. — 15 лип. — № 14. — С. 8; *Звіт про науково-дослідчу роботу Київської філії...* — С. 2, 27, 29.

³² *Архів* Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. — Оп. 1. — № 140. — Арк. 82 зв.

³³ Див.: *Тарахан-Береза З.* Олекса Новицький — дослідник і популяризатор творчості Тараса Шевченка // *Образотворче мистецтво*. — 1987. — Верес.-жовт. — № 5.

³⁴ *Звіт про науково-дослідчу роботу Київської філії...* — С. 20.

³⁵ *Білокінь С.* Володимир Міяковський // *Вісті УВАН*. — Ч. 2. — Нью-Йорк, 2000. — С. 222.

³⁶ *Павловський Вадим Методійович* (1907 — 10 лют. 1986, Нью-Йорк). Див.: *Василь Григорович Кричевський: Життя і творчість*. — Нью-Йорк, 1974. — С. 30.

³⁷ Див.: *Кричевський В.* Будинок, де жив Т.Шевченко // *Україна*. — 1925. — Ч. 1—2. — С. 136—138; *Його ж.* До художнього оформлення будинку Т.Шевченка // *Глобус*. — 1926. — Ч. 5.

реконструйованому будинку 10 листопада 1928 р.³⁸ було відкрито меморіальний музей Шевченка³⁹, перший державний літературно-меморіальний будинок-музей в УСРР. Його й очолив Володимир Міяковський, котрий у 20-их рр. керував Архівним управлінням і Київським центральним архівом ім. В.Антоновича⁴⁰. Названі діячі разом із Ф.Ернстом й увійшли до Комісії малярської творчості Т.Шевченка.

Крім Комісії малярської творчості, цим аспектом займався Інститут Тараса Шевченка. З першого провідника "На Шевченковій могилі", що вийшов 1931 р. за редакцією Сергія Пилипенка, довідуємося про інститутські плани: "З метою популяризації Шевченка як маляра інститут готує до видання збірник "Шевченко-маляр", закладає при музеї спеціальний відділ, видає спеціальні брошури"⁴¹.

Невдовзі, 1937 року, газ. "Правда" напише, що в Інституті Тараса Шевченка "свила себе гніздо банда недавно розоблачених націоналістів"⁴². У "Літописі Тарасової Гори" Зінаїда Тарахан-Бережа опублікувала фото співробітників київської філії. Сидять: Михайло Новицький, Олександр Дорошкевич, Сергій Пилипенко, Дмитро Багалій, Володимир Міяковський, Борис Навроцький. Стоять: Ананій Лебідь, Євген Кирилюк, В[олодимир] Покальчук. Авторка констатує: "Майже всі вони, крім Д.Багалія і Є.Кирилюка, були репресовані"⁴³.

Одним із провідних шевченкознавців доби Розстріляного відродження був віце-президент ВУАН академік Сергій Єфремов. Крім курсу історії української літератури, в якому він створив її канон, передусім щодо XIX – поч. XX ст., учений також редагував "Повне зібрання творів" Т.Шевченка. Разом зі співробітниками С.Єфремов устиг видати 1927 р. IV том Шевченка – його "Журнал" і 1929-го, напередодні арешту, – том III ("Листування"). Ці праці, особливо листування, відомі тим, що коментарів тут більше за самий текст. На останній фазі цієї роботи, за дуже драматичних обставин, до неї підключився Ф.Ернст.

У складанні коментарів до "Журналу", крім С.Єфремова, брали участь акад. Андрій Лобода, Володимир Міяковський, Михайло Новицький, Олекса Новицький, Дмитро Ревуцький, Петро Рулін та Павло Филипович. Володимир Дорошенко зареєстрував 16 рецензій на це видання⁴⁴. До "Листування" С.Єфремов додав передмову "Шевченко в своєму листуванні", а Михайло Новицький – "Бібліографічні про листи до Шевченка нотатки". В коментуванні брали участь ті самі вчені, що й коментували "Журнал". До друку Єфремов здав "Листування" 25 листопада, але потім дещо дописував. 26 грудня 1928 р. у його щоденнику з'явився останній запис про підготовку цього, третього, тому: "Вчора й сьогодні написав приміток до Шевченка більше, ніж за цілий тиждень, що то значить нікуди не виходить!"⁴⁵. Коли праця вийшла, рецензій встигло з'явитись лише дві, причому А.Москаленко надрукував свою в катеринославському журналі "Зоря" №2, коли Єфремов давно сидів у в'язничній камері й готувався виходити на процес⁴⁶.

³⁸ Див.: ЦДІА України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – № 980. – Арк. 8; *Афонський*. Пам'яті Т.Г.Шевченка // Літ. газета. – 1928. – 15 листоп. – № 22 (40). – С. 8. Формально будинок-музей було відкрито при меморіальному відділі Київської філії Інституту Тараса Шевченка.

³⁹ Див.: *Міяковський В.* Будинок-музей Т.Шевченка // *Будинок-музей Шевченка*. – К., 1929. – С. XI–XVI. Маю два примірники цього видання – один з простою набірною обкладинкою, другий – з обкладинкою роботи Василя Кричевського. Набір та ілюстрації ідентичні.

⁴⁰ Див.: *Міяковський В.* Центральний архів ім.Антоновича в Києві // *Архівна справа*. – Х., 1925. – Кн. 1. – С. 101–118.

⁴¹ *Матіаш С. і Куткін Є.* По державному заповіднику "Могила Т.Шевченка" (на обл.: На Шевченковій могилі); Провідник. – Х.: ЛіМ, 1931. – С.94. Пор.: *Підвенко К. і Товстуха Я.* Не марско-ленінський провідник // За марско-ленінську критику. – 1932. – №7–8. – С.116–118.

⁴² *Вадимов Д.* (псевд. Д.Ортенберга), *Альченко Т.* Кто хозяйничает в музеях Украины? // *Правда*. – 1937. – 25 сент. – №265 (7231). – С.4.

⁴³ *Тарахан-Бережа З.* Святиня: Наук.-істор. літопис Тарасової Гори. – К., 1998. – С.358.

⁴⁴ *Дорошенко В.* Показчик видань Шевченкових творів: Першодруки й окремі видання та спис літератури про них. – Вид. 2. – Чикаго: М.Денисюк, 1961. – С. 225–226. (= Повне вид. тв. Т.Шевченка. – Т.XIV).

⁴⁵ *Єфремов С.* Щоденники, 1923–1929. – К., 1997. – С. 714.

⁴⁶ *Дорошенко В.* Показчик видань Шевченкових творів... – С. 237.

Тим часом тривала робота й над томом VII (пізніше він вважався VIII⁴⁷). У зв'язку з Ернстом ця робота цікавить нас у всіх деталях. 25 листопада 1927 р. С.Єфремов записав у щоденнику: "Сьогодні здав до друку третій том Шевченкових творів — листування. Цими днями піде також і сьомий — малюнки. Нова вага падає на мене, і така, що дай боже витримати!" (552). 2 грудня 1927 р. Єфремов занотував: "Здав до друку й сьомий том Шевченкових творів. Як то впораюся з усім цим?.. Правда, головна робота щодо цього тому (добирання й коментування малюнків) лежатиме на О.П.Новицькому. Але спуститися цілком на його не можна, і праці й у мене буде багато й тут, як багато її з третім томом" (555). Це засвідчує й такий запис у "Щоденнику" 19 січня 1929 р.: "Одержав листа від Кат[ерини] Косенко, дочки Є.К.Трегубова. Од батька дістала вона альбом з трьома Шевченковими рисунками, і я вже кілька разів писав до неї, щоб дала їх до академічного видання" (726). Це були олівцеві рисунки — погрудні автопортрети в амуніції у кашкеті й без кашкета, а також портрет невідомого 1843 чи 1846 р. Віце-президент Академії вступив з нею в листування, усовіщаючи її й намовляючи, й дуже зрадів, коли 24 лютого від К.Косенко надійшла позитивна відповідь.

У липні 1929 р. Єфремова було заарештовано, його зробили центральною фігурою на процесі СВУ ("Спілки визволення України"). Сам процес розпочався на великдень, 9 березня 1930 р., у приміщенні харківської опери. 19 квітня було оголошено вирок. С.Єфремов одержав 10 років ув'язнення з позбавленням прав на 5 років. На волю він уже ніколи не вийшов. Так призупинилась робота над академічним виданням Шевченка.

Праця Олексі Новицького над VIII томом дійшла до набору. Книжка розпадається на дві частини і за змістом. Перша частина — альбом ("Малярські твори Тараса Шевченка"), що має цікаву структуру: спочатку "Картини олійними фарбами" (с. 3—13; 13 творів), далі — "Акварелі" (с. 15—120), "Рисунки олівцем" (с. 121—320), "Малюнки пером" (с. 321—334), "Офорти" (с. 335—360), "Малюнки, що збереглися тільки в репродукціях" (с. 361—388), "Архітектура" (с. 389—395). На 396-й сторінці П.П.Кудрявцев, перший власник мого примірника, вклеїв репродукцію "Портрета п.Горленко", надписавши: "Див. про цей портрет — у коментарі стор. 74—75". Далі він склав 41 таблицю з репродукціями на цупкішому папері, часом з інших джерел. Друга частина книжки — "Коментар до малюнків Т.Г.Шевченка / Склав Акад. О.П.Новицький" (с. 1—216).

Перебуваючи на еміграції, шевченкознавець, архівіст і музейник В.Міяковський згадував той старий єфремовський проект. Його свідчення привернуло увагу фахівців, оскільки в цьому проекті Міяковський брав безпосередню участь: "Вся праця акад. Олексі Новицького, що вперше подавала репродукції всіх, на той час відомих, малярських творів Шевченка, була цілковито знищена, та й обидва попередні томи так само після процесу СВУ (1930) попали в число заборонених і вилучених з обігу видань"⁴⁸. Перед війною видатний український бібліограф Федір Максименко виявив десять його примірників, із них найповнішого придбав сам з бібліотеки колишнього професора Київської духовної академії П.П.Кудрявцева⁴⁹. Тепер він зберігається в моєму архіві. Докладніше описую цей примірник VIII тому у збірнику на пошану Олега Купчинського, що друкується нині у Львові.

Елоху й соціальну атмосферу після процесу СВУ характеризує та напруга пристрастей, через яку було зупинено (зарубано!) унікальну працю академіка Ол.Новицького, без якої дослідники Шевченкової малярської спадщини не можуть кроку ступити по сей день.

Коли підготовка VIII тому "Повного зібрання творів" Шевченка зупинилась, ситуація з ним виглядала так. Усім шевченкознавцям, зрештою, всім українцям було зрозуміло, що

⁴⁷ Згодом, 18 вересня 1933 р., у проекті Мих.Новицького цей том стане п'ятим. Див.: [Міяковський В.] Проект академічного видання Шевченка 1933 р. // *Шевченко*. Річник 2. — Нью-Йорк, 1953. — С.32. Далі вказуємо сторінку в тексті.

⁴⁸ *Шевченко*. — Річник 2. — С. 32. Без підпису. Авторство розкрито у бібліографічному покажчику: Міяковський В. Недруковане й забуте. — Нью-Йорк: УВАН, 1984. — С. 30.

⁴⁹ Див.: Белокоп С. Киевский профессор П.П.Кудрявцев как библиофил и читатель // *Актуальные проблемы теории и истории библиофильства: Тезисы сообщений науч.-практ. конф.* — Л., 1985. — С. 73—75. П.Кудрявцев прорецензував видання "Журналу" (*Записки Історично-філологічного відділу*. — Кн. 21—22. — С. 406—411).

справу треба продовжити, адже навіть тоді проти Шевченка у принципі більшовики не могли прямо виступати. Оскільки С.Єфремов перебував в ув'язненні, справу очолив інший академік, прийнятний владі, – Дмитро Багалій. На жаль, він невдовзі помер – 9 лютого 1932 р.

У листі з Уфи до пушкініста Мстислава Олександровича Цявловського від 26 серпня 1939 р. Ф.Ернст розповів: “Прилагаю при сем краткий конспект моей работы о Шевченко-художнике. Работа эта была мне заказана в 1932 г. для академического (ВУАН) издания произведений Шевченко тогдашним редактором издания, акад. Д.И.Багалеем, после того, как работа на ту же тему акад. А.П.Новицкого была во всех инстанциях забракована”⁵⁰.

До Ф.Ернста звернулись як до відомого фахівця-шевченкознавця, що чудово знав мистецьке життя України Шевченкової доби, нарешті, як до члена заснованої напередодні арешту Єфремова Комісії малярської творчості Т.Шевченка. Оскільки довелось шукати нового автора, Ернст надавався для цього якнайкраще. В.Міяковський перебував уже в ув'язненні. Що ж до Федора Ернста, то вивченням малярської спадщини Шевченка він займався вже із середини 20-их рр., та й до шевченківської теми звертався не раз⁵¹. Відтак вдалися до Ернста. Десь так за рік вчений написав монографію “Шевченко як маляр на тлі його доби” (9 арк.), що й досі лишається невидана. Матеріали її залюбки використовують мистецтвознавці у своїх працях.

У цитованому вище листі до М.Цявловського Ф.Ернст розставив для нас усі крапки над “і”: “[...] моя работа была принята к напечатанию осенью 1933 г. в предполагавшемся академическом издании Шевченко Наркомпроса УССР”. Мріючи видати цю працю наприкінці 30-х рр. в Уфі й розраховуючи на підтримку свого адресата, вчений міркував: “Не знаю, следует ли обо всем этом упоминать теперешним издателям”.

Дослідження “Шевченко як маляр на тлі доби” висунуло Ф.Ернста в ряд найвизначніших шевченкознавців. Знавець епохи, музейник, учений створив чудову, справді капітальну працю. В своєму щоденнику він зробив два записи про хід роботи 25 березня 1933 р.: “Здав до ЛіМу [вид. “Література і мистецтво”. – С.Б.] роботу про Шевченка як маляра (10 арк.)”⁵²; а 14 липня, себто за кілька тижнів до арешту: “Одержав від в[ид]авництва ЛіМ рукопис “Шевченка” після рецензії [Є.]Шабльовського й перегляду [Є.]Кирилюка”⁵³.

Після смерті Дмитра Багалія справа з академічним виданням вийшла на новий виток. 18 вересня 1933 р., за місяць до Ернстового арешту (23 жовтня) й незадовго до арешту свого власного, М.Новицькому⁵⁴ довелось складати свій “Прспект академічного видання “Творів Тараса Шевченка”. Одержавши цей проект, мабуть, на еміграції, від першої дружини Новицького Лариси Павлівни⁵⁵ й публікуючи його в УВАНівському щорічнику, В.Міяковський зазначав: “Отже, перед Інститутом Шевченка постала проблема дати нове академічне видання творів поета. За цю справу взявся заступник народного комісара освіти А.Хвиля, а все видання мало здійснитися під загальною редакцією наркома В.Затонського. Звичайно, ні Затонський, ні Хвиля, ні тодішні співробітники Інституту Шевченка (обізнаний в таких справах член Інституту Шевченка Ісремія Айзеншток

⁵⁰ Копії листів Ф.Ернста, зроблені в 1960-х рр., передала мені Т.Г. Цявловська.

⁵¹ Див. також: Ернст Ф. [Рец. на кн.:] Схворцов А. Жизнь художника Тараса Шевченко. – М., 1929 // Хроніка археології та мистецтва. – 1930. – Ч. I. – С. 84.

⁵² Щоденник Ф.Ернста, 1925–1933 // ІМФЕ. – Ф. 13–1. – Од. зб. 7. – Арк. 111 зв. Див. також Білокінь С. Щоденник Федора Ернста як пам'ятка української культури 1920–1930-х років // Північне Лівобережжя та його культура XVIII – початку ХХ століття: Тези доповідей та повідомлень наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження історика мистецтва Федора Людвиговича Ернста. – Суми, 1991. – С. 49–52

⁵³ ІМФЕ. – Ф. 13–1. – Од. зб. 7. – Арк. 120 зв.

⁵⁴ Щоб розрізнити однофамільців, після війни його називали “Мих.Мих”. У 20-их рр. метр С.Єфремов називав його “малим Новицьким” (Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. – С. 555).

⁵⁵ 1948 року вона передала йому автограф Шевченкового вірша “Іван Підкова”, який опублікував, хоч і на ротаторі, В.Міяковський. Супровідний лист зберігається в архіві В.Міяковського (УВАН. Нью-Йорк, США). Пор.: Автограф Шевченка 1860 року // Шевченківська конференція УВАН. [Нью-Йорк, 1951]. – 15 с.

працював під той час вже в Ленінграді) не могли забезпечити науковий бік видання: канонічні тексти і академічний коментар. Тому для найвідповідальнішої роботи запрошений був єдиний на советській Україні фахівець — науковий співробітник Академії наук, відомий шевченкознавець Михайло Новицький” (32). Природно, проект М.Новицького не був реалізований. Про підготовку академічного видання, над яким працювали М.Бурачек, Ф.Ернст, А.Козаченко⁵⁶ та інші, писала преса⁵⁷.

27 травня 1934 р. 28-річного Євгена Шабліовського було обрано членом-кореспондентом АН УРСР⁵⁸. Його було призначено директором Інституту літератури. Мабуть, саме в короткий час його директорування були написані п'ять записок Шабліовського до Мих.Мих.Новицького, які 1953 р. опублікував на еміграції Міяковський, наприклад: “М.М.Прошу Вас зараз же зайти до мене в справі текстологічних приміток. Е.Ш.” (35).

1935 роком позначено I том “Повного зібрання творів”, виданий за редакцією Затонського, Хвилі та Шабліовського. До книжки було видано два проспекти — на 8 сторінок⁵⁹ і на одну. В короткому говорився: “Вперше повністю буде опублікована величезна спадщина цього могутнього поета-революціонера, очищена від поліцейсько-цензурних спотворень та найрізноманітніших перекручень і фальсифікацій з боку українських націоналістів. Найважливіші рукописи, що протягом десятиліть заховані були в жандармських сховищах та поліцейських архівах, в шухлядах українських націоналістів, — будуть подані тепер нашому радянському читачеві в їх справжньому вигляді”. Величезну передмову до цього тому написав А.Хвиля. Підписано книжку до друку за два заходи — 18 лютого і 6 березня 1935 р. Друкувалась вона тиражем 15 тис. прим. у книжковій фабриці Партвидаву ЦК КП(б)У на Сінному майдані, 14 (тех. дир. О.П.Сліпенський). 14 листопада 1935 р. Шабліовського арештували⁶⁰.

II том за редакцією В.Затонського та А.Хвилі з'явився 1937 р. тиражем теж 15 000 прим. Підписаний до друку також у два прийоми: 10 жовтня й 17 грудня 1936 р. За кілька місяців їх обох — Затонського і Хвилю — розстріляли. Видання зупинилося знову. Замітаючи сліди, у видавництві Академії наук УРСР 1939 р. влада видала нові два томи Повного зібрання творів. Але їх було вже нікому читати: Україною щойно прокотився каток Великого терору.

Перебуваючи в Алма-Аті, 1 червня 1938 р. Ф.Ернст згадував свою монографію в листі до Т.Г.Цявловської: “История с quasi-шевченковской зарисовкой Пушкина в гробу меня очень рассмешила. Я читал об этом “открытии” еще в газетах и сразу усумнился. Там ведь нет сейчас ни одного знающего человека. У меня же — увы — лежит законченная монография о Шевченко-художнике, листов на 15, приготовленная к печати к осени 1933 г., всеми инстанциями одобренная, для предполагавшегося и уже начатого академического издания. Я писал ее, когда оригиналы еще были разбросаны между Киевом, Черниговым, Харьковом и др[угими] местами. Сейчас над ними работают, конечно, неизмеримо легче — но, очевидно, некому”.

16 липня 1941 р. в Уфі Федора Ернста було ув'язнено — востаннє. 28 жовтня 1942 р. його розстріляли⁶¹.

Прогуркотіла війна.

1951 р. ювілейне шевченківське видання почалось заново — тиражем 10 тис. прим. Редакційну колегію складали О.Білецький, Д.Колиця, О.Корнійчук, С.Маслов, П.Попов, М.Рильський і П.Тичина. Учасники щойно погромленого перед тим “Нарису історії української літератури / За ред. С.І.Маслова і Є.П.Кирилюка” ([К.], АН УРСР, 1945) офіційним Шевченком реабілітовувались. Перші два томи нового видання вийшли як “Друге, доповнене і виправлене видання”.

⁵⁶ Козаченко Антон Іванович (1900–1962) — історик друку. Див.: ННБ. ІР. Х. 45277 (автобіографія); Низовой Н.А. Статистическая деятельность А.И.Козаченко // Сов. библиография. — 1972. — № 3. — С. 52–62; Гульчинский В.И., Фокеев В.А. Дятели отечественной библиографии, 1917–1929: Справочник. — Ч. 1. — М., 1994. — С. 153.

⁵⁷ Див.: Академічне видання творів Т.Г.Шевченка // Червоний шлях. — 1933. — № 7. — С. 156.

⁵⁸ Див.: Історія Національної Академії наук України, 1934–1937: Док. і матер. — К., 2003. — С. 491.

⁵⁹ Див.: Дорошенко В. Покажчик видань Шевченкових творів... — С. 253.

⁶⁰ Див.: ... З порога смерті... / Упор. О.Г.Мусієнко. — Вип. 1. — К., 1991. — С. 462.

⁶¹ Див.: Нестуля Олексій Олексійович (нар. 25 березня 1957). Україна стала його долею // Репресоване презднавство. — С. 110–111.

Шевченкова малярська спадщина зайняла VII—X томи. Окремі томи редагували Борис Бутник-Сіверський, Яків Затенацький і Глафіра Паламарчук.

Про Сергія Єфремова, Володимира Міяковського, Федора Ернста, зрештою, про Павла Зайцева чи Володимира Дорошенка, в цьому виданні жодної згадки не було⁶².

⁶² Пор.: Білокінь С. Большевики й академічний Шевченко // Персонал плюс. — 2004. — 29 берез. — 4 квіт. — №12(60). — С.7.

Від великого до смішного

Олена Галета

МОНТАЖ ЗІ ЗВ'ЯЗКОЮ

Горизонтальна композиція:

Козакуєнегрубийголоскіткрівімолокопи(в)

Вертикальна композиція:

Дубль 1:

Містифікація за мотивами
фольклорної казки
Коза кує
Негрубий голос
Кіт
Кров і молоко
Пи
(в)

Дубль 2:

Містифікація за мотивами
всесвітньої історії
Козакує...
Негр, убий 'го!
Лоскіт крові —
Мол —
Окопи...

АТінший

Жанр: ЗВ'ЯЗКА З МОНТАЖЕМ (пародія)

Дубль 3:

Перша містифікація містифікації
Козакує негр...
Убий голос!
Кіт
Крові молоко
Пив

Дубль 4:

Друга містифікація містифікації
К° — о! закує!
Не гру, бий гол!
Ос кіт...
Кров і моло ... коп! ... и ... (в...)

Дубль 5:

Третя містифікація містифікації
Кол! — закує негр.
У, бий голо, с...
Кіт, кр...
— Ов!
І мол.
О, коли!
(В...)

Дубль 6:

Четверта містифікація містифікації
К...
о...
за...
ку...
є
не груби!
йго...
лоскіт
кр...
овім...
оло...
к...
оп...
и(в)

Дубль 7:

П'ята містифікація містифікації
і
т.
д.
г
о
н
о
р
а
р
у!